

הפדרציה של הקהילות היהודיות בסרביה

תערוכה קבועה של המוזיאון
ההיסטורי היהודי

תערוכה קבועה של המוזיאון ההיסטורי היהודי

בחדר הזה, התערוכה הקבועה היא כמו מסע בזמן. לאורך המסדרונות ההיסטוריים והתרבותיים מוצגים ומסופרים באופן שיטתי וכרונולוגי ההיבטים העיקריים בהיסטוריה, תרבות ודרך החיים של היהודים שחיו בגבולות המדינה שנקראה בזמנו הרפובליקה של יוגוסלביה.

המבוא לסיפור מתחיל בהצגת מפה של מה שהייתה בעבר יוגוסלביה. במפה מסומנים הישובים אליהם היגרו ובהם חיו היהודים. זה מתחיל בתקופה הרומית ונמשך עד המחצית הראשונה של המאה ה-20, גם אחרי מלחמת העולם השנייה.

סמלים וצורות בצבע צהוב:
התקופה הרומית: יהודים
 שהיו מפוזרים בפרובינציות
 של האימפריה הרומית
 הגדולה התחילו להתיישב
 במאה הראשונה לספירה.
 על פי ממצאים
 ארכיאולוגיים הישוב
 היהודי העתיק בחלק
 זה של הבלקן נוסד
 בסטובי (STOBI) במקדוניה
 לאורך החוף האדריאטי.

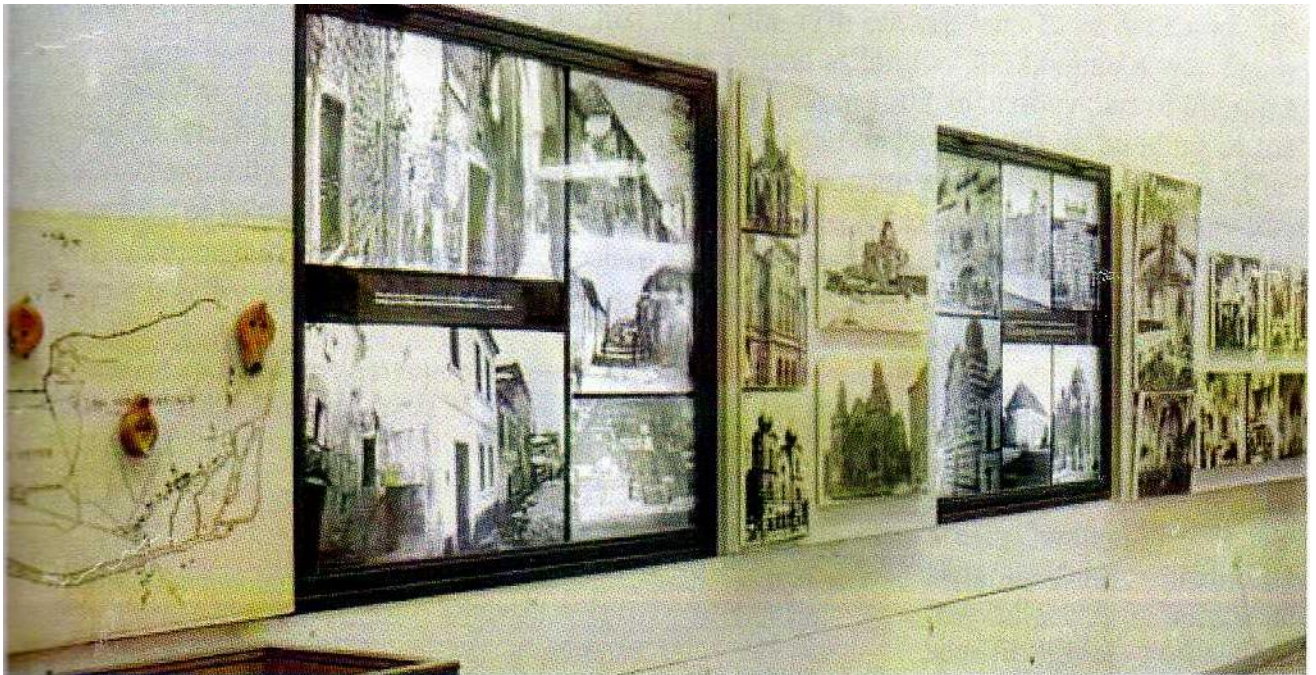
סמלים וצורות בצבע לבן:

יהודים אשכנזים: יהודים ממרכז ומזרח אירופה התיישבו בטריטוריה של יוגוסלביה לשעבר לאורך תקופה ארוכה מהמאה ה 12 עד המאה ה 20. מספר גדול של קבוצות היגרו לכאן מסיבות כלכליות, אבל מספר רב יותר הגיע מפני שברחו מרדיפות ופוגרומים מהם סבלו בארצותיהם - בעיקר מפולין ורוסיה במהלך המאה ה 19 וה 20. הם התיישבו במערב הבלקן אבל בעיקר התרכזו בצפון סרביה - בוויודינה (VOJVODINA), וגם בקרואטיה וסלובניה.

סמלים וצורות בצבע אדום:

יהודים ספרדים: יהודים מחצי האי האיברי שגורשו ע"י המלכה איזבלה והמלך פרדיננד בהשפעת האינקוויזיציה, ב 1492 גורשו מספרד וב 1498 מפורטוגל. המגורשים התפזרו בכל אירופה, צפון אפריקה והמזרח הקרוב. מספר רב של יהודים מגורשים התיישבו בסרביה, בוסניה ומקדוניה שהיו בתקופה זו תחת שלטון האימפריה העותומאנית. השליטים העותומנים היו נדיבים כלפי היהודים הספרדים. הם הבינו שבהיות היהודים סוחרים, בעלי מלאכה ובעלי מקצועות חופשיים מעולים - הם מביאים תועלת רבה לכל מדינה בה הם יושבים.

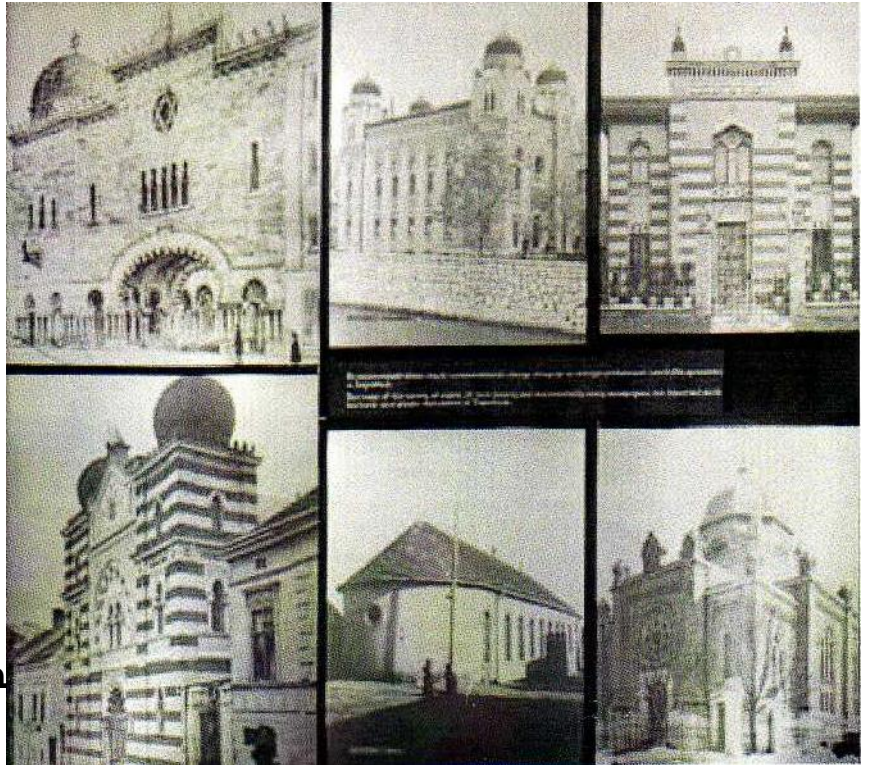
עד תחילת מלחמת העולם השנייה ב 1941 מספר היהודים שחיו ביוגוסלביה לשעבר היה בין 80000 ל 82000, מתוכם 35000 - 37000 יהודים גרו בסרביה. הם התחלקו לקהילות ספרדיות (מסגרות צהובות עם רישומים) ולקהילות אשכנזיות (מסגרות חומות). מספר היהודים האורתודוקסים היה זניח, וכלל מספר קטן של קהילות ב VOJVODINA (מסגרות חום כהה).

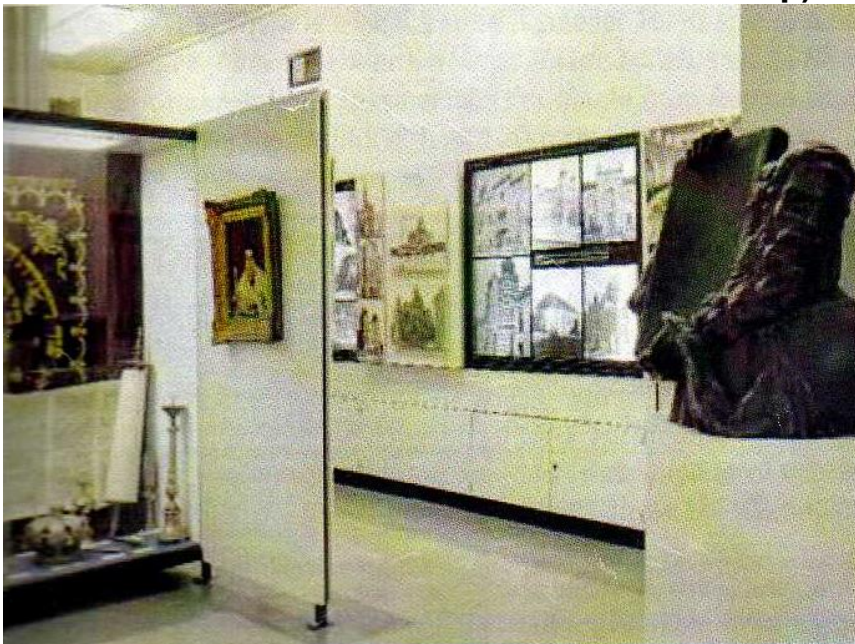
אחרי הצגת המבוא מוצגים במוזיאון הרובעים היהודיים, הרחובות, הגטאות, בתי הקברות, ובתי הכנסת בערים השונות של יוגוסלביה לשעבר.

במדינות תחת השלטון העותומאני, בסרביה בוסניה ומקדוניה, לא היו גטאות. היהודים כמו כל שאר האוכלוסיות בערים גרו ברחובות שנקראו "מאהלה" (שפירושו בתורכית רובע בעיר) רובע יהודי שלא היה שונה מרובעים אחרים בעיר. גטאות שהם חלקים מהעיר עם מאפיינים מיוחדים (רק ליהודים, עם שערי ברזל שמבדילים את הרובע מיתרת העיר) היו אופייניים בקרואטיה, כולל דלמטיה, ובסלובניה.

הרובע היהודי בבלגרד היה בשכונת דורקול (DORCOL), למרות שיהודים גרו גם בחלקים אחרים של העיר. לא נשאר מסמכים אך נתונים בלתי ישירים מעידים כי הקהילה הספרדית נוצרה ב 1520 בעוד שהקהילה האשכנזית הייתה כבר קיימת באותו זמן. לא היו הרבה יהודים אשכנזים והם התיישבו בעקר בגבעת נהר סאבה (SAVA). מאמינים בסבירות גבוהה שבית הכנסת

הישן בדורקול שימש במשך תקופה ארוכה גם את הקהילה הספרדית וגם את הקהילה האשכנזית. בית כנסת זה נבנה במחצית הראשונה של המאה ה 18. בית כנסת ישן יותר שנחרב אחר כך נבנה במחצית הראשונה של המאה ה 17. בית הכנסת הישן שופץ מספר פעמים והתקיים עד 1952 – שאז נהרס לגמרי. בית הכנסת היהודי הגדול בית ישראל נבנה ב 1908 באותו מתחם שבו בנו ב 1928 את הבניין המרשים של בית הקהילה הספרדית, שעומד על תלו עד היום. בית הכנסת הספרדי נהרס בהפצצות הגרמניות על בלגרד במלחמת העולם השנייה. נכון להיום קיים רק בית כנסת אחד בבלגרד והוא בית הכנסת האשכנזי סוכת שלום שנבנה ב 1925 ברחוב KOSMAJSKA (קרוב לגבעת סאבה). בית כנסת זה פעיל גם היום

ומתקיימים בו תפילות מסודרות. בהמשך המסלול נמצא פסל של משה שיצר הפסל סלווקו בריל (SLAVKO BRIL). הפסל נמצא מעל האזור שמוקדש לאוסף היודאיקה – אוסף אתנולוגי ספרדי עם אלמנטים של אומנות שימושית וכולל חפצי קודש שמשמשים בהם בבתי הכנסת, כלים שמשמשים בחגים בבית, בגדים וחפצים מקוריים נוספים שמדגימים את המסורת היהודית, הדתית והתרבותית ומגילות קלף של ספר התורה הקדוש – חמשת חומשי תורה של משה.

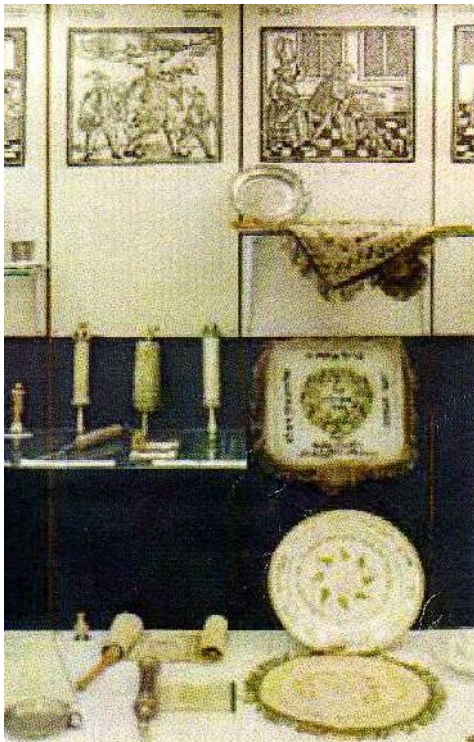

בצד ימין, ספר תורה פתוח ו"ידיים" להצביע על המלים בזמן הקריאה בתורה. בצד שמאל ספר תורה סגור, עם כיסוי מעיל, 2 קישוטים לספר התורה רימונים, על המעיל רקום כתר תורה ומלפנים מגן התורה. על הקיר ישנה פרוכת שמטרתה לכסות את ארון הקודש בו נשמרים ספרי התורה ואביזרי קדושה כאשר לא מתקיימת תפילה. יש שם גם מגן תורה קטן מיוחד, מנורה ושופר לשימוש בזמן החגים. כתר תורה גדול יותר, כמה רימונים וכמה ידיים וכן שני פמוטים גדולים לשימוש בבית הכנסת. מוצגים אלה הם מהמאה ה 19 וה 20 מקורם באוסטריה, הונגריה, מזרח אירופה בוסניה וסלובניקה.

כשממשיכים להתקדם מגיעים לחפצי קודש מקוריים נוספים מתוך אוסף היודאיקה במוזיאון. פרוכת מהמאות ה 19/19 ולפניה רימונים, ידיים, כתר תורה, מגן תורה וטליתות משני הצדדים, עשויים אחד ממשי ואחד מצמר. המוצגים האלה מהמאות ה 19/20 מקורם באוסטריה והונגריה, מזרח אירופה וישראל. בחלק התחתון של חלון התצוגה יש מוצג מיוחד, ספר התורה מליבורנו מהמאה ה 18.

בצד שמאל שורת חנוכיות. יש להן צורות שונות אך כולן משמשות לאותה מטרה – להדליק נרות בחג החנוכה, חג האורות, שבו חוגגים את ניצחון היהודים על היוונים במאה השנייה לפני הספירה. חנוכיות אלה מקורן באוסטריה, הונגריה, פולין והולנד מהמאות ה-18/19.

כמה מוצגים המסמלים את חג הפסח, החג הקדוש שבו מציינים את יציאת מצרים – יציאת היהודים מעבדות לחירות בהנהגתו של משה רבנו במאה ה-13 לפני הספירה, הנדידה שלהם במדבר והכניסה לארץ כנען (היום ישראל). סוגים שונים של קערות פסח וכיסויי מצות רקומים שונים. מוצגים אלה מקורם מפולין, רומניה ופריז מהמאות ה-19/20. אלה רק מקצת מהכלים בהם משתמשים בטכסים של חג הפסח.

בצד שמאל כמה מוצגים נבחרים שמשמשים בהם בטכסי חג הפורים. מגילות קלף של מגילת אסתר עשויים מכסף או עץ בגדלים שונים ובקישוטים שונים. המגילות משמשות לקריאה בחג הפורים – החג שבו חוגגים את הצלת היהודים, ע"י אסתר, מפוגרום ע"י הפרסים במאות ה-4-6 לפני הספירה. חפצים אלה מקורם באיטליה ובמדינות אחרות במערב אירופה, אוסטרו הונגריה, מזרח אירופה והמזרח הקרוב (בגדד). המאות ה-17-19.

חפצים שמשמשים לשבת, החג היהודי המשמעותי ביותר. הוא נחגג משקיעת השמש ביום ששי ועד שקיעת השמש ביום שבת. בתצוגה זוג פמוטים, ספלים, כוסות, צלחות וסכין לחיתוך. למטה כיסוי לחלה, צלחת, פמוט, צלחת להבדלה שמשמשת בטכס סיום השבת. בצד ימין למעלה דוגמאות של קופסאות בשמים שמשמשות בטכס ההבדלה לסיום השבת. חפצים אלה מקורם בערים סנטה, וינה, גרץ, בודפשט, ומאמצות אוסטריה הונגריה, מזרח אירופה וישראל מהמאות ה-19/20.

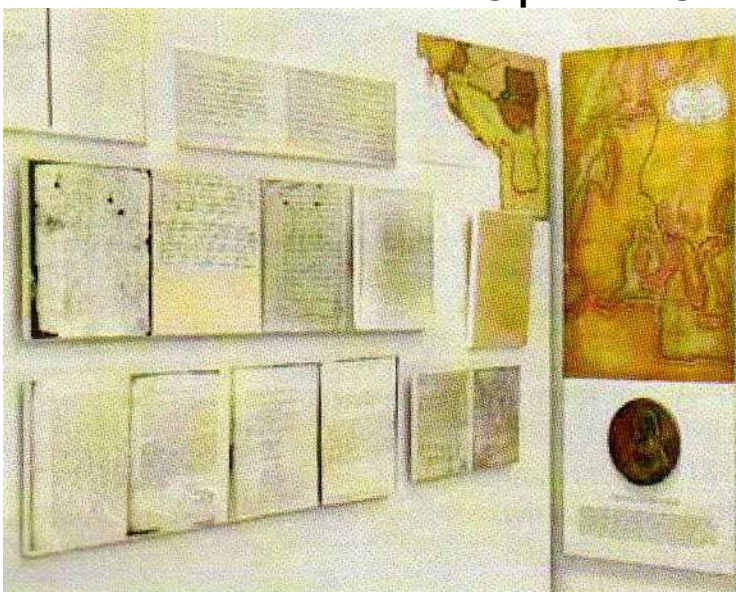
בצד השמאלי המרוחק בארון התצוגה נמצאים מספר פריטים ששימשו בטכסים דתיים שונים במחזור החיים. למעלה כוסות וספלים שמשמשים בטכס החתונה וכן ספרי תפילה. למטה טלית קטן – טליתות לילדים קטנים, כלים שמשמשים לברית מילה וספל שמשמש לרחיצת ידיים. פריטים אלה מקורם בערים וינה, אוסיג'ק (oshjek) ומדינות אוסטריה הונגריה, מזרח אירופה, איטליה וסרביה מהמאות ה-19/20.

תצוגה של בגדי נשים שהיו בשימוש של הנשים הספרדיות, הרבנים וכן קמעות נגד עיין רעה. בלוח התצוגה מצד שמאל ישנם פריטי לבוש נשיים מיוחדים anterija, מתחתם חולצת כותנה ומסביב לצוואר שרשרת עם קמע. למטה נעלי נשים אלגנטיות רקומות, ז'קט ferman רקום וכובע נשי tokado. מימין לה שמלה אלגנטית מקטיפה הרקומה עם חוטי נחושת מצופים זהב. באמצע גלימה של רב. בתצוגה גם מספר כיפות, תיקים לתשמישי תפילה, מספר קמעות וספר תפילה שנדפס בווינה. מקור הממצאים בוסניה, בולגריה, צפון אפריקה וישראל. מאת 19/20.

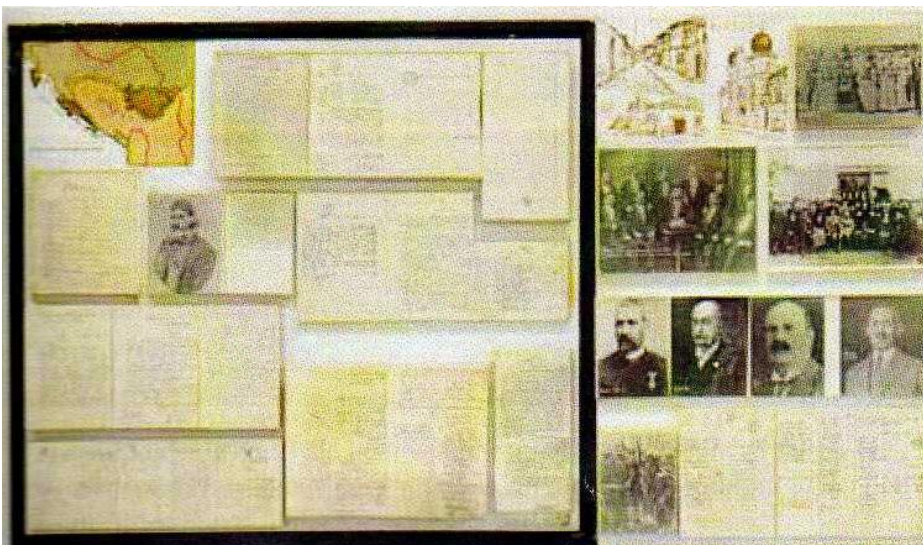
היהודים גרו בבלקן ברציפות מאז ימי הביניים. הם הגיעו בגלי הגירה בתקופות שונות וגרו במקומות שונים. לצערנו נשארו מעט מאד חפצים מהתקופה הזו. אבל החל מהמאה ה-14 יש לנו עדויות בכתב על האוכלוסיה היהודית במדינות הסרביות של ימי הביניים וכן ברפובליקה של דוברובניק ובערים דלאמטיות ראשיות כמו זאדאר וספליט.

העתקים מכתבים מימי הביניים המאוחרים ומתחילת העת החדשה שמתארים את גורלה של היהודייה גרציה מנדס נסי שנמלטה מפורטוגל , דרך דוברובניק, בדרכה לטורקיה.

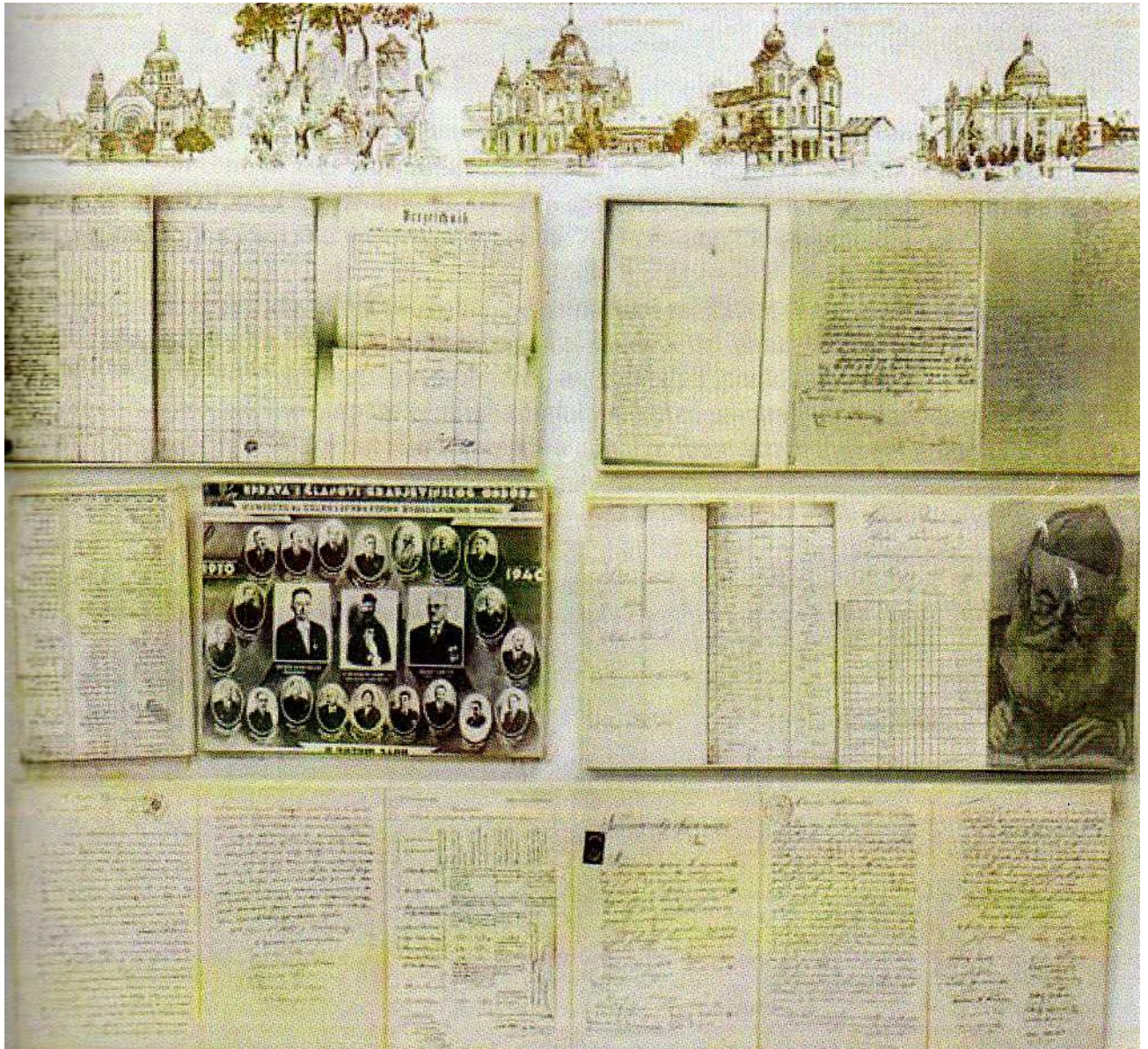
אנחנו ממשיכים לאורך המסלול ההיסטורי ומגיעים לקהילות היהודיות של סרביה, קרואטיה ובוסניה של המאה ה-19. מוצאים העתקים של הוצאות לאור, רישומים, התכתבויות, מסמכים, תצלומים, ציורים ואיורים שנעשו ע"י חברים בקהילה, רבנים או ע"י הנהלת הקהילה. הם מתארים את אורח החיים והארגון של הקהילות היהודיות במאה ה-19 ותחילת המאה ה-20.

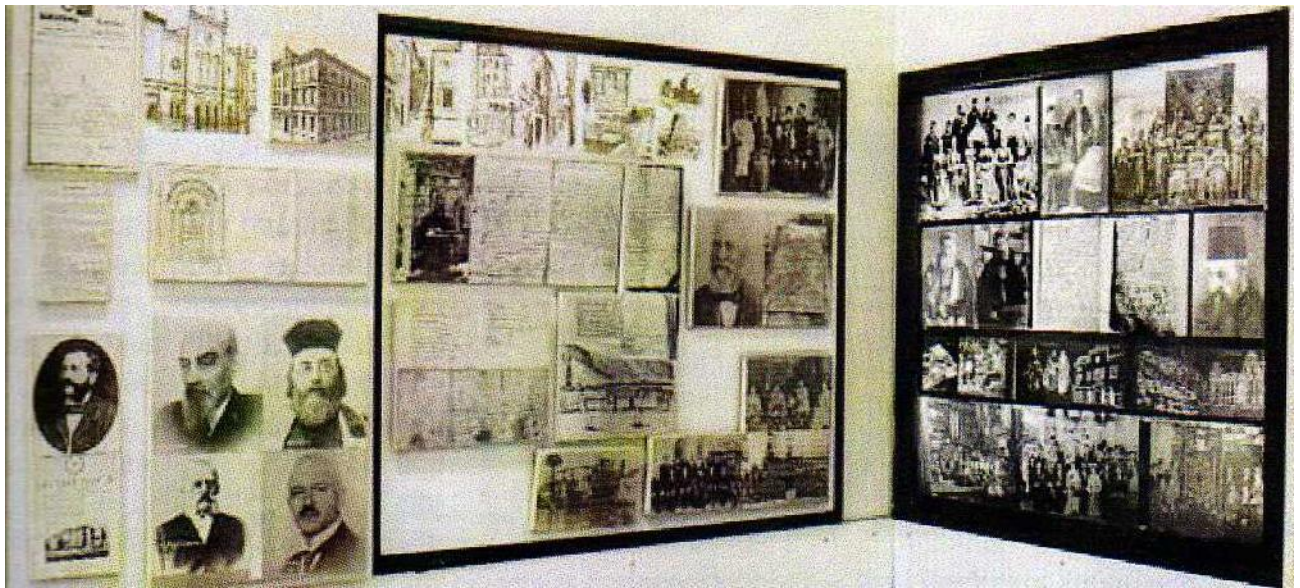
בצד שמאל של הלוח תאור של סרביה בתקופה של הנסיך מילוס אוברנוביץ (Milos Obernovic) מפה של סרביה והעתקי מסמכים. בפינה התחתונה מצד ימין תצהיר של משרד המשפטים משנת 1884 ובו ההחלטה שהתקבלה בקונגרס ברלין בשנת 1878 ובו ההכרזה על עצמאות

ממלכת סרביה, מתן שוויון זכויות שווה לכל אזרחיה ללא הבדל מוצאם או דתם. הלוח מצד ימין מכיל רפרודוקציות של תצלומים ישנים והעתקי מסמכים רלוונטיים לאורח החיים והפעילויות של הקהילות האשכנזיות והספרדיות בבלגרד במאה ה 19 והמחצית הראשונה של המאה ה 20. מסמך משנת 1900 מהחגיגות לציון 25 שנה להיווצרות ארגון הנשים היהודיות שנוסד בשנת 1875. חברי ארגון הקהילות הספרדיות משנת 1889 וצילום קבוצתי של מספר יהודים בולטים בבלגרד אחרי סיום מלחמת העולם הראשונה ב 1918. מלך סרביה פיטר קרדירדייביץ (peter karadjordjevic) מניח את אבן הפינה לבניין בית הכנסת הספרדי בית ישראל בשנת 1908.

רפרודוקציות של תצלומי ארכיון ישנים ושל מסמכים רלוונטיים על החיים והפעילויות של הקהילות היהודיות בערים שונות בוויבודינה - נובי סאד, סאבוטיקה, אדא, זרנינין (zrenjanin) במאה ה 19 והמחצית הראשונה של המאה ה 20.

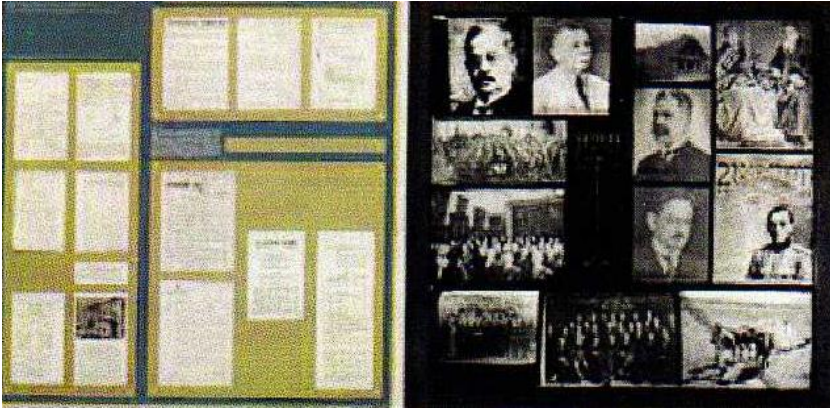

רפרודוקציות של תצלומי ארכיון ישנים והעתקי מסמכים רלוונטיים לחיים ולפעילויות של קהילות יהודיות בקרואטיה – בזאגרב ובערים דלמאטיות מרכזיות במאה ה 19 והמחצית הראשונה של המאה ה 20. כמו כן, מקבץ תמונות המוקדשות ליהודי סרייבו מהמאה ה 19 ותחילת המאה ה 20.

בסוג זה של מוזיאון, בו יש תערוכה קבועה של ההיסטוריה והתרבות היהודית בסרביה ויוגוסלביה לשעבר, משולבים גם פה ושם עבודות נבחרות של פיסול וציור מתקופות שונות ומסגנונות שונים. עבודות אלה נבחרו לא רק מסיבות אסתטיות אלא גם לספק מבט נוסף להבנת החיים והאירועים ההיסטוריים בחיי הקהילה היהודית.

בצד שמאל פורטרט עצמי של אחד הציירים היהודיים הבולטים של סרביה ליאון כהן (1859 עד 1934). לצדו הימני של הפורטרט נמצאים פורטרטים של הרב של בלגרד מהמאה ה 19, הרב דוד משה אלקלעי ואשתו שצוירו ע"י הצייר הסרבי מילאן יובנוביץ.

עכשיו אנו חוזרים למוצגים היסטוריים ומסמכים. רגע משמעותי מאד בהיסטוריה של יהודי יוגוסלביה לשעבר היא ללא ספק הקמת הפדרציה של כל הקהילות היהודיות הדתיות בממלכות סרביה, קרואטיה וסלובניה ב 1919. היה מסובך להקים אותה, אך מההתחלה היא הוכיחה את עצמה כגוף יעיל ומאורגן שהיו לו תכניות ומטרות דתיות וחברתיות בעלות ערך. כאשר ממלכת יוגוסלביה נוסדה ב 1929 חוקק גם חוק שהממלכה מכירה בקהילות היהודיות שחיזק את מעמדו של ארגון הפדרציות היהודיות.

המסמכים המוצגים כאן מתקופה זו מוכיחים את הצלחתה של הפדרציה היהודית. הם מציגים שלל פעילויות מוצלחות בתחום החינוך, הוצאה לאור, שמירה על הזהות היהודית ושיתופי פעולה עם ארגונים יהודיים אחרים באירופה ובשאר העולם. כאשר אנו ממשיכים בתערוכה אנו רואים בתצוגה הבאה צילום של הנשיא הראשון של פדרציית הקהילות היהודיות הדתיות בממלכת יוגוסלביה – ד"ר הוגו ספייסר, שכיהן בתפקידו עד 1933. הנשיא השני היה ד"ר פרדריק פופס שכיהן מ 1933 עד 1948 ותצלום משיבה של הפדרציה. לצד תמונות אלה יש תמונות שמוקדשות לתנועות ציוניות מרכזיות בממלכת יוגוסלביה; נשיאים של הלשכה הציונית ד"ר דוד אלקלעי וד"ר אלכסנדר ליט, פגישות של ארגונים ציוניים, מכתב ממילאן ווסניק – שליח במשלחת סרביה בפריז – שנשלח לד"ר דוד אלבאלה שהיה נציג סרביה במשלחת הצבאית בארה"ב ב 1917, שבה מילאן וושיק תומך ללא סייג ברעיון הציוני והקמת מדינת ישראל. מוצגת גם תמונה של הרב יהודה חי אלקלעי (1798 עד 1878) עם אשתו אסתר שנחשב לאחד מראשוני התנועה הציונית בממלכה.

תצוגה נפרדת ובה תמונות של אנשים והעתקי מסמכים עוסקת באנשים שבתקופות שונות ובאופנים שונים תרמו לתרבות של יוגוסלביה לשעבר: שלום סאלם, הרב של בלגרד במאה ה 17 (נולד באדירנה ועבר לאמסטרדם). אמתוס לוסטאנוס, רופא מפורטוגל שחי בדוברובניק במאה ה 16. יצחק חיים שלום, רופא ונציג של היהודים בסרייבו באמצע המאה ה 19. ייבר ברוך מסרייבו, נציג בפרלמנט של קונסטנטינופול במאה ה 19. חיים דוויקו, סופר וקונסול של סרייבו בטרייסט, מינכן וסלוניקי במאות ה 19 וה 20. אברהם קאפון, סופר ומתרגם שייסד את העיתון היהודי הראשון בבוסניה – לה אלבוראדה la alborada במאות ה 19 וה 20. יוסף שלזינגר, מנהל ומנצח של תזמורת חצר המלוכה בסרביה במאה ה 19.

בצד שמאל אמנים, שחקנים מנצחים, מוזיקאים, סופרים ומוציאים לאור יהודיים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. בצד ימין פורטרט עצמי של משה פיידה (PIJADE), צייר ופוליטיקאי שהיה נשיא האספה של המפלגה הסוציאליסטית ביוגוסלביה אחרי מלחמת העולם השנייה. לידו פסל עץ מעניו של "פועל" שיצר האמן סלבקו בריל, פסל שמסמל את האמנות הסוציאליסטית. חיי החברה, התרבות, הפוליטיקה והאמנות של היהודים במחצית הראשונה של המאה ה-20 (עד תחילת מלחמת העולם השנייה) היו מפותחים מאד בכל האזורים של יוגוסלביה לשעבר. בכמה ערים מרכזיות היו גנים ובתי ספר יהודיים כחלק ממערכת החינוך הכללית. היו ארגונים יהודיים שעסקו באמנות ותרבות כמו ארגון השירה היהודית או סרייבו "לירה" – מספר מקהלות ותזמורות שזכו להערכה רבה בקרב השומעים. ארגוני ספורט יהודיים בסרייבו איגדו בתוכן מספר רב של צעירים, גברים ונשים, שעסקו בספורט. משמעות מיוחדת בחיי יהודים צעירים היו ארגונים יהודיים שונים בהם היו חברים פועלים וסטודנטים יהודיים ועסקו בפעילויות שונות באופטימיות רבה. הפעילויות של ארגוני נוער יהודיים היו מבוססים בעיקר על רעיונות ציוניים ורצון להקים את מדינת ישראל בדרכי שלום תוך עבודה קשה. התנועה הפופולארית והגדולה ביותר בקרב הארגונים הצעירים בממלכת יוגוסלביה של אז היה השומר הצעיר.

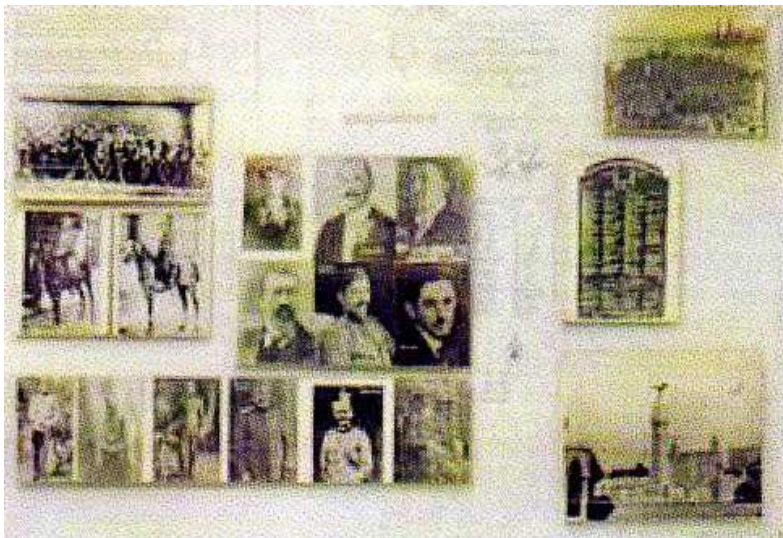
בצד ימין, בתי הספר היסודיים היהודיים עם התלמידים והמורים שלהם בסרייבו, זאגרב, זאמון, ונובי סאד. גני ילדים בביטולי וסרייבו; אסטירה רוסו, מורה בבית הספר היהודי היסודי בבלגרד שהיו לה מוניטין של מחנכת ויזמית מצטיינת; בתי ספר מקצועיים. לצד שמאל חבורות הזמר והתרבות היהודיים בבלגרד, סרייבו, זאגרב וערים אחרות: תזמורות, קונצרטים ופעילויות ספורט של ארגונים יהודיים.

ארגוני עובדים וסטודנטים צעירים; האספות והאירועים שלהם, אירועי פיקניק ומחנות עבודה – מחנות הכשרה בהם למדו חקלאות ומלאכות שונות לקראת עלייתם ארצה.

כמעט בלי להרגיש אנחנו עוברים מתמונות מלאות שמחה של יהודים צעירים, תזמורת ג'אז, נשים שעוסקות בספורט ונשים שלובשות שמלות מודרניות – תמונות מלפני המלחמה לתוך תקופת מלחמות. במקבץ מתומצת אנו רואים אוסף של יהודים שהשתתפו במלחמות הבלקן בשנים 1912 ו 1913 (מלחמות שניהלה סרביה נגד התורכים והבולגרים למען שחרור דרום סרביה שאחר כך נקראה מקדוניה) וגם בזמן מלחמת העולם הראשונה בין 1914 ל 1918. המלחמה הייתה טרגית במיוחד עבור תושבי סרביה וצבאה, למרות שסרביה יצאה ממנה מנצחת. תקופה טרגית זו חיזקה את הקשרים בין הסרבים והיהודים שנקראו "בני דת משה" (יהודים רבים קראו לעצמם סרבים בני דת משה). תקופה שבה היהודים הוכיחו נאמנות רבה, אומץ והקרבה ויהודים רבים קיבלו אותות הצטיינות ומדליות עבור תרומתם והאומץ שגילו. כמה גם קיבלו את אות ההצטיינות הגבוה ביותר כוכב קאראדירודי (karadjordje's star).

יהודים סרביים, קצינים וחיילים ומשתתפים אחרים במלחמת הבלקן ומלחמת העולם הראשונה. בצד שמאל תמונה קבוצתית של יהודי בלגרד ליד אדירנה (מלחמת הבלקן השנייה נגד בולגריה) 1913, קצינים והודיים רוכבים על סוסים: בנקו דויקו ומשה עמאר, שישה אנשים בצילום קבוצתי: דוד עמאר, יצחק דה מיו, משה פינטו, ד"ר יצחק הרצוג, חיים דויקו, יובאן מאנדיל. באמצע אוסף של 6 תמונות; נתי מונק, בינייה דאניטי, שלום רוסו, ד"ר אברהם יוסיף וינאבר, ד"ר נתן

טאיטאצ'ק וליאון לבל. בצד ימין העתקים של תמונות רופאים ורוקחים יהודיים שהשתתפו במלחמות של 1912 עד 1918 ומצבת זיכרון לחיילים יהודיים משנים אלו. המצבה מוצגת בבית הקברות היהודי הספרדי שפעיל בבלגרד.

אחרי סיום מלחמת העולם הראשונה נוסדו הממלכות של סרביה, קרואטיה וסלובניה וב 1929 הפכו לממלכת יוגוסלביה. הממלכה נאבקה לשמור על השלום ולפתח את הכלכלה, אך שלום בחלק זה של העולם לא היה נחלת כל העולם. ב 1930 פרץ משבר כלכלי גדול וזה גרם לעלייה באנטישמיות וצורות שונות של שנאת זרים ושוביניזם. התוצאה הייתה צמיחה גדולה של המפלגה הנאצית הגרמנית ועלייתו של היטלר לשלטון ב 1933. בעוד האידיאולוגיה הנאצית הפכה לאיום גדול על העולם, בתוך יוגוסלביה קמו תנועות בעיקר של פועלים ומשכילים צעירים שלא היו מרוצים מהמצב הפוליטי בממלכה ואימצו לעצמם רעיונות ואידיאולוגית קומוניסטיות. רעיונות אלה מצאו חן בעיני אנשים רבים וביניהם בעיני מספר רב יחסית של יהודי יוגוסלביה.

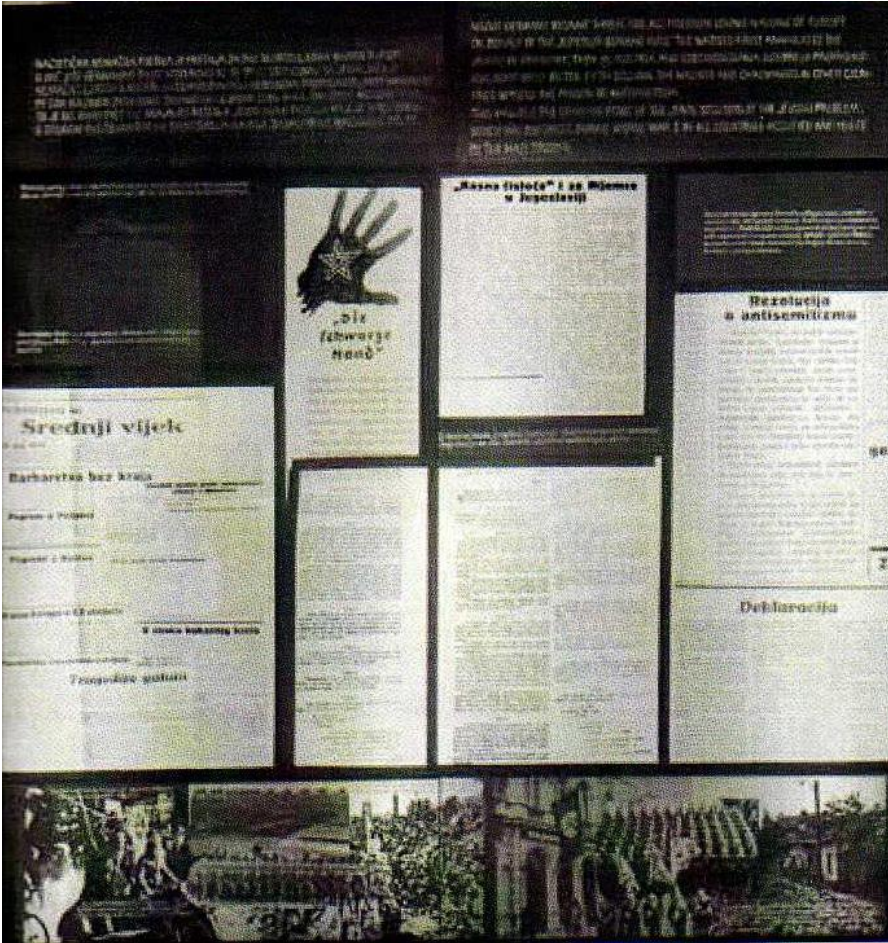

הלוח השמאלי מראה קבוצת תמונות של צעירים יהודיים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם שהתכוננו להצטרף לתנועת הפרטיזנים ב 1941. למעלה הנוער מתנועת השומר הצעיר בבלגרד. למטה תנועת הפועלים העבריים מטאטייה (matatja).

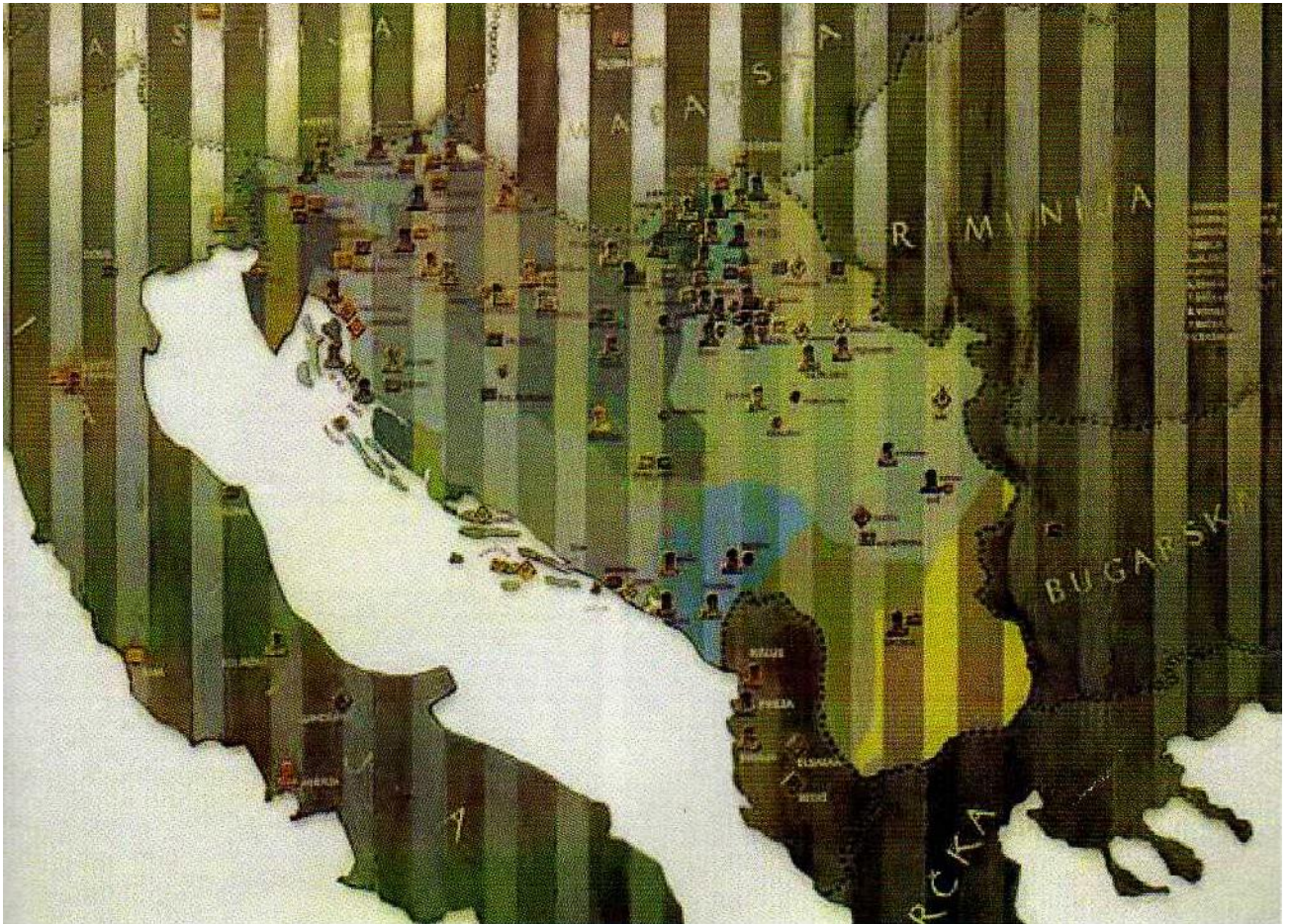

בלוח מצד ימין אינטלקטואלים יהודיים, קומוניסטים ומתנגדים פוליטיים. משה פיאד בכלא ב 1934. למעלה, מימין, צילומים של חיים וליאון סאמוקובלייה (samokovllija) מצולמים לתיעוד משטרתי. למטה משמאל צילום של קבוצת אסירים פוליטיים יהודיים; בצד ימין תמונות בודדות של פבל ביהלג'י ורפאל באטאני. למטה צילומים בודדים של דידה דה מאיו, אולגה אלקלעי, מגדה בוסקוביץ, ד"ר אדולף זינגר וכן ציור פורטרט של פבל וורטהיים. אוסף של תמונות והעתקי מסמכים המוקדשים ליהודי יוגוסלביה, קומוניסטים ומשתתפים במלחמת האזרחים בספרד בשנים 1936 עד 1939.

העתקים של מאמרים ומסמכים מהתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה. מאמרי עיתונים מעיתון "יהודי" JEW (זידוב ZIDOV) העיתון היהודי שיצא לאור בזגרב). המאמרים עוסקים בעלייתו של היטלר לשלטון, הרדיפות של היהודים באירופה, ההתקפות הברבריות על קהילות יהודיות בערי פולין ושריפת ספרים המהווים "סכנה לטוהר הגזע" של העם הגרמני; שני צווים נגד יהודים שהודפסו בעיתון הרשמי של ממלכת יוגוסלביה ב-1940 וההצהרה של הפדרציה של הקהילות הדתיות בממלכת יוגוסלביה שהודפסה בעקבות הצו נגד היהודים, גם היא מ-1940. הממשלה של ממלכת יוגוסלביה חתמה הסכם עם כוחות האקסיס (axis) ב-25 למרץ 1941. התוצאה המפתיעה של הסכם זה הייתה נפילת הממשלה.

עבור יוגוסלביה מלחמת העולם השנייה התחילה בהפצצה ברברית של הגרמנים על בלגרד ב-6/4/1941 בלי שהכריזו עליה מלחמה. אחרי 12 יום הצבא של ממלכת יוגוסלביה נכנע ויוגוסלביה חולקה בין הכוחות הכובשים. גרמניה הקימה את מפקדת הכיבוש בסרביה, כולל אזור באנאט, מזרח וויבודינה (שהוא האזור הצפוני של סרביה) וסיפחה לעצמה חלק מסלובניה. איטליה סיפחה לעצמה חלק אחר של סלובניה, את אזור גורסקי קוטאר, דאלאמטיה (אזור החוף של קרואטיה) ומונטנגרו. חלקים מקוסובו, מטוהיה (metohia) מקדוניה ומונטנגרו היו חלק משטח החסות של איטליה שנקרא "אלבניה הגדולה". הונגריה סיפחה את באקה (backa) שהוא החלק המערבי של וויבודינה, בראנייה, פרקארומורז'ה (Prekomurje) והחלק הכבוש של מדז'ומורז'ה (medjumurje) (חלק מקרואטיה). בולריה סיפחה חלק גדול ממקדוניה וחלקים ממזרח ודרום סרביה. באיזורים בהם היו קבוצות מיעוטים אתניים גרמניים (באנאט) ואלבניים (בקוסובו ומטוהיה) המיעוטים הפכו בעזרת הכובשים לבעלי כוח פוליטי רב. בקרואטיה, בוסניה והרצוגובינה, כמו גם בסראם (דרום מערב וויבודינה) הוקמה מדינה נאצית בשם אוסטשה (שפירושו נאצי) תחת השם של מדינת קרואטיה העצמאית/NDH. בין כל האנשים ביוגוסלביה המחולקת שהיו תחת הכיבוש מצבם הקשה ביותר היה של הסרבים והסלובנים, כאשר בני מיעוטים של קבוצות אתניות ודתיות אחרות – יהודים וצוענים (רומא) הושמדו כמעט לחלוטין.

מפה של יוגוסלביה ובה מצוינים אזורי כיבוש ומחנות השמדה,, מחנות איסוף, מחנות ריכוז, בתי סוהר ומקומות בהם בוצע רצח המוני. סרביה הייתה כבושה ע"י הגרמנים ששמו קץ לכל מחאה נגד הפשעים האכזריים שבוצעו באוכלוסיה האזרחית; מאסרים, הוצאות להורג ותלייה. סרביה הייתה המדינה הכבושה היחידה באירופה ששם הגרמנים הפעילו את החוק "100 תמורת אחד", על כל גרמני הרוג אחד הם הרגו 100 אזרחים. אולם היחידים שעמדו בפני השמדה טוטלית היו היהודים.

רצח העם שהיה מכוון כלפי היהודים "השואה" בוצע באופן כל כך שיטתי שהמפקדות הגרמניות לאחר מספר חודשי כיבוש בלבד הודיעו לברלין שבלגרד "נקייה מיהודים". כ 10000 מיהודי בלגרד וכ 85% מכלל היהודים שחיו בסרביה הושמדו. היו מחנות גרמניים בבלגרד עצמה ובערים אחרות בסרביה ובהן בוצעו השמדות המוניות וגזילת רכוש – "השואה".

העתקים של צווים אנטי יהודיים של גרמנים
ואוסטשה (USTASHA) מ-1941.

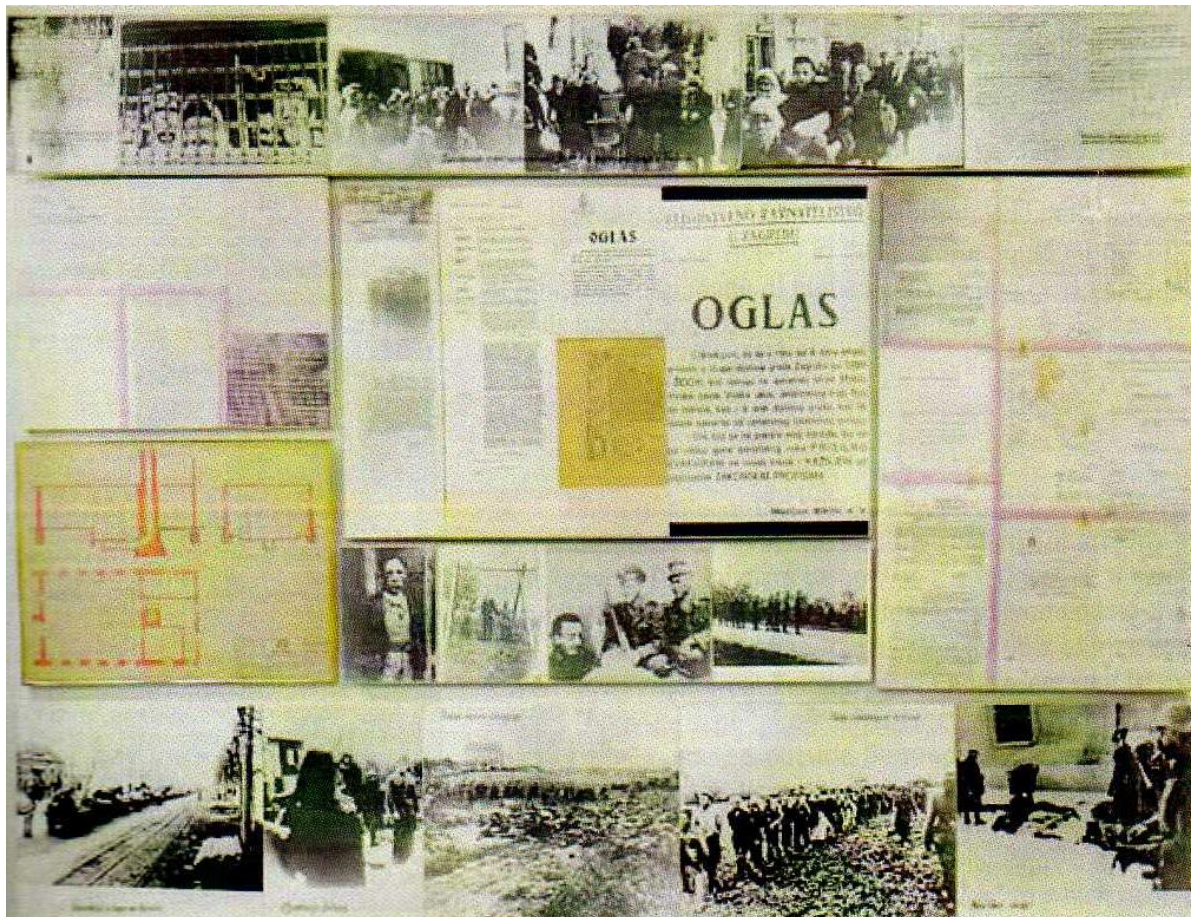

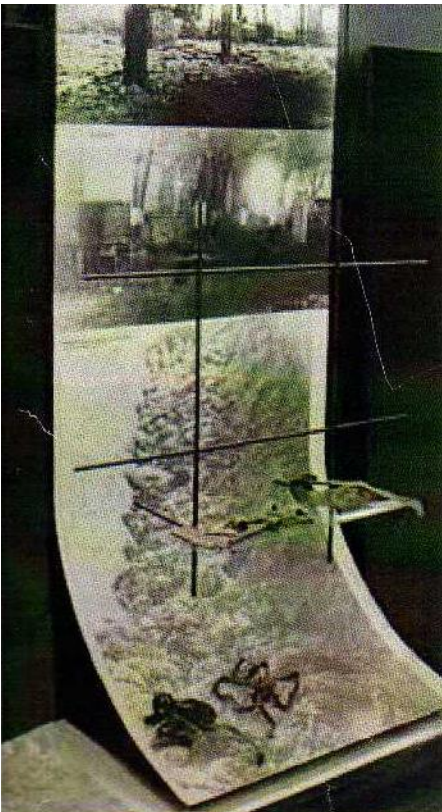
הוראות מקוריות והעתקי צווים שהוצאו נגד היהודים ע"י גרמנים, אוסטשה, בולגרים ואיטלקים, טלאי צהוב וסרטים צהובים, מספר תעודות זיהוי של יהודים – כולם שימשו על מנת לזהות את האוכלוסייה היהודית. למעלה: תמונות של יהודים בעבודות כפייה בבלגרד ובאזור באנאת. למטה מימין: תמונות של התעללות ביהודים בבאנאת ע"י חברים בארגון VOLKS DEUTCHER. רבים מהם שיתפו פעולה עם הגרמנים ולקחו חלק בפשעים שבוצעו נגד היהודים ואחרים.

דוגמא לשוד רכוש יהודי ע"י גרמנים ואוסטטים. הרס עד היסוד של בתי כנסת ובתי קברות יהודיים בסרביה (בלגרד, נובי סאד, סנטה, סטרי באכי), קרואטיה (זגרב, ווקובאר, סיסאק, אוסיאק), בוסניה (סרייבו). בחזית התצוגה הפסל "האסיר" של הפסל וסנה קופל. לימין השרטוטים והמודל של המונומנט לזכר קורבנות היהודיים (המקור נמצא ביד ושם) שנעשה ע"י אחד האמנים המפורסמים ביותר – נאנדור גליד.

למעלה תצלומים של 7160 יהודי מקדוניה שנשלחו למחנה המוות טרבלינקה והעתקים של מסמכים בדבר ההסכמים בין גרמניה לבולגריה על משלוח יהודי מקדוניה (ימין) ומברק מהמנהלה הגרמנית של המחנה המאשר את הגעתם לטרבלינקה (משמאל).
 באמצע: קולז' של מסמכים, פיסות של מסמכים שונים של הגרמנים שמדווחים על המצב בבלגרד, מחנה הריכוז סיימיסטה, הוצאה להורג של יהודים ב-11941 (העתק בשפה הסרבית מ-1948), הודעות של האוסטטה המתייחסות למאסר יהודים (דוברובניק 1941), הוראות מהאוסטטה לגרש בכח סרבים ויהודים (זאגרב 1941), דיווחים של האוסטטה בנוגע למצבם של יהודים במחנות ועל פעילויות אנטי יהודיות אחרות.
 למטה: אוסף של תמונות על פשעים שבוצעו ע"י גרמנים, הונגרים ואוסטטה. עינויים גופניים, תלייה של בודדים ותלייה של קבוצות שבויים בסובוטיקה, משלוחים למחנה המוות סאימיסטה (sajmista), חיפושים, גזלות רכוש והוצאות להורג המוניות בסאבאק, תיעוד מה שהם קראו "זירת הפרעות" בנובי סאד שם התבצע אחד הפשעים הנוראיים ביותר ע"י פשיסטים הונגריים נגד אזרחים ב-1942.

למעלה: צילומים של אושוויץ, בוכנוואלד וגופות בקברי המונים; בגדים מקוריים של כלואים, סבון שהופק מגופות וקופסאות שמכילות גז מרעיל ציקלון ב'.

מימין: תמונות של מחנה סאימיסטה (sajmista) אחרי ההפצה של בלגרד ב 1944 ושרידי גופות של קורבנות בקבר המוני. מחנה סאימיסטה היה המחנה הנאצי הגדול בבלקן ונועד בעיקר לנשים וילדים יהודיים מבלגרד ובאנאט. מספר הגברים במחנה זה היה נמוך. גברים יהודיים מבלגרד ובאנאט נשלחו למחנה טופובסקה סופה (topovska supe) משם הם הוצאו במשאיות מחוץ לבלגרד כדי להרצח. לצד מספר גדול של אסירים ממחנה סאימיסטה שמתו ברעב וממחלות יהודים מהמחנה הומתו באמצעות משאית מיוחדת אטומה שהגיעה מברלין/סאואר שנקראה בסרבית "דוסגופקה" (dusegupka) שבה האנשים נחנקו בזמן שהמשאית נסעה מהמחנה סאימיסטה ליישוב ז'אאינקי (jajinci)

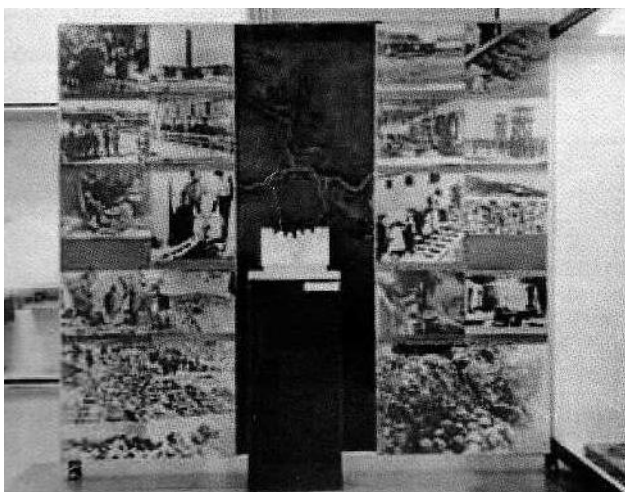
שנמצא בסביבות בלגרד. בז'אניקי הורדו הגופות ונזרקו לקברי המונים. מאמצע דצמבר 1941 עד מאי 1942 הגרמנים רצחו בדרך זו את כל היהודים ממחנה סאימיסטה. אחרי כן המחנה שימש מחנה מעצר בעיקר לפרטיזנים וסרבים, משם הועברו רבים מהם הלאה למחנות מחוץ ליוגוסלביה.

מימין: תמונות ממחנה ריכוז גרמני ליהודים וסרבים (בלגרד , משם כלואים נלקחו מחוץ בbanjicaבבניקה) לעיר והוצאו להורג.

שמאל: תמונות וגלויות מקוריות (באמצע) ממחנה של אוסטשה בקרואטיה בשם ג'אסנובק (jasenovac) בקרואטיה – המחנה הלא גרמני הגדול ביותר באירופה ששימש להשמדת סרבים, יהודים, צוענים ומתנגדים פוליטיים – מתוך כוונה של האוסטשה לנקות את קרואטיה מכל הקבוצות האתניות. בתוך המחנה ג'אסנובק האוסטשה רצחו אלפי אנשים בדרכים אכזריות ביותר באמצעות גרזנים וסכינים. בקדמת תמונות אלה מוצגים חפצים מקוריים משנת 1944 שהיו שייכים ליהודים שנרצחו בבאקה (backa) שהיו אסירים במכרות בור (bor) ועבדו שם בעבודות פרך. חפצים אלה נמצאו בזמן שחשפו את הקברים ההמוניים ליד קרוונקה (crvenka), מקום בו לקראת סוף המלחמה הגרמנים ביצעו רצח מסיבי של אסירים אלה.

מימין, תמונות של מחנות אוסטשיים בדיאקובו (djakovo), סיסאק (sisak) שהיה מחנה של ילדים, מחנות איטלקיים ראבו פרמונטה (rav and feramonte), מחנות גרמניים סאימיסטה, nis. (בלגרד ו"הצלב האדום" ניס)

בצד שמאל דוגמאות לשואה באירופה; גטו וורשה, מיידנק, וובלין, דכאו, בלזן, טרבלינקה, נורדהאוזן. בחזית דגם עשוי שיש של אנדרטת הזיכרון ליהודי בור, שיצר הפסל מומיקו קרקוביץ.

מספר גדול של יהודים יוגוסלביים שהיו שייכים למפלגה הקומוניסטית הוכיחו במלחמת העולם השנייה יכולת התארגנות מעוררת קנאה וביצוע מאבק במגוון דרכים יצירתיות נגד הכובשים הגרמנים, בעלי בריתם ומשתפי הפעולה עמם. יהודים רבים, קומוניסטים, לקחו חלק, ישיר או בלתי ישיר, בתנועת הרזיסטנס – ההתנגדות; כ 4500 מהם הצטרפו לפרטיזנים.

למרות שבהתחלה הפרטיזנים כללו בעיקר איכרים ואזרחים בעלי נשק פשוט, ביחס לגרמנים החמושים היטב, הרי הם גדלו מהר מאד לצבא של ממש, בעל משמעת חזקה ויכולת מצוינת – בעיקר בפעולות גרילה.

העתקים של מסמכים שמתייחסים להוצאה להורג של יהודים וקהילות אחרות בזגרב, בלגרד וסרייבו. תמונות של רוזה שולמן וסנדור פרנק שהוצאו להורג בזרניאנין (zrenjainin) ב 1941. בהמשך תמונות של ד"ר איסטבן גר (gere), איסטבן מילר, שפירו מאקאס, קרולי לוי ודנס לוי – כולם נתלו בסנטה (senta) ב 1941.

אוסף של
תמונות
פרטיזנים
יהודים, תמונות
של בודדים
ותמונות
קבוצתיות
ממלחמת העולם
השנייה.

בלוח משמאל: יוסיף ברז' טיטו, המפקד העליון של צבא השחרור הלאומי (אחר כך נשיא של הרפובליקה הפדראלית הסוציאליסטית SFR של יוגוסלביה) ומשה פיידה, חבר במפקדה הראשית (מאוחר יותר נשיא האספה הלאומית ומדינאי מוכר ומוערך מאד), צולם בג'אייס (jajce) ב 1942. למטה גדוד ראב (rab) שנוסד ע"י אסירים יהודיים במחנה האיטלקי באי ראב אחרי כניעת האיטלקים ב 1943.

הגדוד הצטרף אחר כך לפרטיזנים. בפנל מצד ימין יהודים יוגוסלביים, גיבורים לאומיים.

כ-650 יהודים שהיו קצינים בצבא היוגוסלבי המלכותי נאסרו ונשלחו למחנות כלא צבאיים בגרמניה. למרות שמצבם של היהודים היה גרוע בהרבה משל אסירים צבאיים אחרים, העובדה שהם היו חיילים בצבא המלכותי של יוגוסלביה גרם לכך שהגרמנים כיבדו כלפיהם את אמנת ג'נבה, אמנם באופן חלקי. למרות שחיהם היו בסכנה מתמדת ועל כל מעשה קטן קיבלו עונש תליה (חלקם נהרגו או מתו מסיבות אחרות) הרי בכל זאת רוב האסירים היהודים האלה הצליחו לשרוד, לחזור ליוגוסלביה ולקחת חלק בשיקום המדינה ההרוסה.

צילום קבוצתי של יהודים, אסירים צבאיים באוסנאברוק (Osnabruck of-lag VI c), 1942. תמונה של טניה קוזינסקי מבלגרד, שנהרג ב 1944 בכלא הצבאי עקב פעילות אנטי נאצית.

אחרי סיום מלחמת העולם השנייה ושחרור כל המדינה, הפדרציה של הקהילות היהודיות ביוגוסלביה התחילה להתאושש. מעריכים כי כ-82% מכלל יהודי יוגוסלביה הושמדו בשואה. משפחות שלמות הושמדו וכך גם קהילות שלמות. כך שמתוך 82000 היהודים שהיו ביוגוסלביה לפני מלחמת העולם השנייה (המספר כולל פליטים יהודיים ממספר מדינות באירופה) כ-67000 הושמדו. למרות האסון הטרגי הזה, הפדרציה של הקהילות היהודיות ביוגוסלביה התאוששה איחדה שוב את הקהילות היהודיות שנותרו. החיים המשיכו...

תמונה של הפדרציה של הקהילות היהודיות של סרביה ברחוב זמאי יובינה (zmaj jovina st/) 1948 משרדי הפדרציה עברו למבנה של הקהילה היהודית בבלגרד ברחוב קראליה פטרה 71 (kalja petra).

תמונה קבוצתית עם ד"ר פרדריך פופס, שהיה נשיא הפדרציה מ 1933 עד 1948. תמונות של מוסדות חברתיים שונים שלה שאחראים על עזרה לנזקקים; פיתוח ושחזור של פעילויות שונות במה שנקרא "אגודת עזרה אנונימית (aid board)", שיקום של הריסות בית הכנסת האשכנזי בבלגרד, תפילות ולימודי קודש.

אנדרטה לזכר הקורבנות היהודיים בבית הקברות הספרדי שהוקמה ע"י הארכיטקט בוגדאן בוגדאנוביץ משנת 1952. תמונות מעליית יהודי יוגוסלביה לישראל בשנים 1948 עד 1952. נשיא הפדרציה ד"ר אלברט וייס 1948-1964 וד"ר לבוסלב קדלבורג (lavoslav kadelburg) 1965-1991.